

Educació física i globalitat de l'ensenyament

Teresa Lleixà Arribas *

La globalitat de l'ensenyament, concepte clau de pedagogies renovadores de començament de segle, encara és perfectament vigent ara, i constitueix un lloc comú de la majoria de propostes educatives. Amb tot, no està exempta de polèmiques, ja que la mateixa evolució del concepte ha donat lloc a interpretacions diferents, en diferents àmbits educatius. Amb tot això, resulta pràcticament inevitable una referència al tema, en una reflexió sobre l'ensenyament de l'educació física. Aquesta referència es concretarà en la possibilitat de determinar les aportacions de l'àrea d'Educació física a aquest principi pedagògic, des de la doble perspectiva de l'estructura interna de la matèria i la connexió didàctica amb altres àrees educatives.

Didàctica de l'Educació física i globalització

A escola, l'Educació física exerceix la seva funció educativa actuant específicament sobre la motricitat infantil. Per això, potencia una diversitat d'experiències sobre les quals poder afermar l'evolució de la conducta motriu i facilita una sèrie d'aprenentatges que permeten que aquesta es vagi modificant. Aquests aprenentatges, en el vessant més intrínsec, satisfan la necessitat de moviment de nens i nenes, com també les exigències del seu creixement, i alhora els permeten fer ús de la natural curiositat que els és pròpia, tot possibilitant-los la interacció del cos amb el medi físic. També afavoreixen la tendència de l'alumne a expressar-se i comunicar-se, tot obrint-li un camí perquè trobi un equilibri entre la pròpia vida afectiva i la relació amb els altres. En el vessant més extrínsec, es

* Teresa Lleixà i Arribas, llicenciada en Educació Física i en Ciències de l'Educació, és professora titular del Departament de Didàctica de l'Expressió musical i corporal de la Divisió de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona. Ha publicat *La educación física en preescolar y ciclo inicial*. (Barcelona, Paidotribo, 1988).

faran eco de l'activitat física com a fenomen cultural i ajudaran l'infant a adquirir formes de moviment humà, elaborades al medi històrico-sòcio-cultural on han anat evolucionant.

Aconseguir que aquestes intencions esdevinguin una realitat dependrà d'una didàctica coherent amb les característiques de l'infant i amb el procés d'ensenyament/aprenentatge. La globalitat de l'ensenyament se'ns presenta com a criteri metodològic que intenta ser conseqüent amb el fet d'entendre que els aprenentatges no es duen a cap per addició o acumulació d'elements, sinó mitjançant les interrelacions que s'estableixen entre aquests elements. Això ens duu als plantejaments de l'aprenentatge significatiu segons els quals tot aprenentatge ha de ser relacionat amb estructures de coneixement ja adquirides per quedar-hi integrat, i alhora ha de ser funcional, és a dir, ha de servir de base als aprenentatges posteriors. Tot això, traduït en termes d'Educació física significa que quan el noi és capaç de fer un moviment nou, ho fa sobre la base d'un entreteixit de relacions que pot establir entre el problema motriu que se li planteja i els moviments que ja coneix, perquè ja els ha executats abans, i que constitueixen el seu repertori.

Aquesta visió de l'aprenentatge coincideix amb diverses tendències actuals en el camp de l'aprenentatge motor que entenen que l'ensenyament de moviments nous es basa en la modificació dels processos de tractament de la informació, més que no pas en la modificació del moviment en ell mateix. D'acord també amb les tendències esmentades, el procés d'aprenentatge d'una habilitat es fragmenta en tres components:

- l'«aprenentatge perceptiu», pel qual identifiquem els elements de la situació a la qual donem resposta motriu;

- l'«aprenentatge decisonal», pel qual es relaciona una resposta i se n'avaluen els resultats;

- l'«aprenentatge efector», pel qual executem l'acció prevista.

Apostar per la globalització tindrà conseqüències sobre la forma d'actuació del mestre en relació amb aquestes tres menes d'aprenentatge.

Sembla que els infants, en comparació amb els adults, estan més ben dotats en el que es refereix al component efector que en el que afecta el component perceptiu i decisonal.¹ Aquesta afirmació com-

(1) Durand, Marc, en la conferència «El aprendizaje motor en el currículum del formador». Barcelona, 21 de juny 1990

porta una certa lògica, si pensem que l'infant, atesa la particular activitat cerebral que té, està en continu moviment, per la qual cosa va adquirint un repertori ampli de formes bàsiques. Aquestes formes bàsiques responen més a una percepció immediata que no a situacions d'anàlisi més pròpies de l'aprenentatge perceptiu i decisonal.

Les reflexions anteriors es poden il·lustrar amb un exemple. Un noi dona un cop amb el peu a una pilota estàtica. No té dificultat a tocar un blanc. En el cas que la pilota vingui rodant, la dificultat s'incrementarà enormement. El moviment resultant de fer coincidir la trajectòria del peu amb la trajectòria de la pilota, alhora que s'està pendent del blanc que cal tocar, implicarà, força més, un tipus d'aprenentatge perceptiu. Si, a més, el nen ha de triar entre xutar o desviar la pilota, en el cas que aparegui un oponent, l'aprenentatge decisonal serà determinant. En aquests casos, el conjunt de les relacions originades és molt més gran i complex.

El marc curricular per a l'ensenyament obligatori, en referir-se al tema de la globalització, ens diu que «com més complexes, diverses i nombroses siguin les relacions que s'estableixin entre el nou contingut de l'aprenentatge i els elements ja presents en l'estructura cognoscitiva de l'alumne, més profunda serà la seva assimilació, i més gran serà la significativitat de l'aprenentatge realitzat».²

És per tot això que des d'aquestes línies es pretén insistir en la necessitat que, ja amb els més petits, es proposin tasques per a les quals es vegin compromesos l'aprenentatge perceptiu i l'aprenentatge decisonal, i no caiguem en l'error de suggerir únicament tasques en què el component d'aprenentatge efector sigui el prioritari. Si ocorre sovint que en les activitats proposades als més petits domina l'aprenentatge efector, sens dubte és perquè ens sembla que una altra mena de tasques podria presentar massa complexitat per als infants que veuen limitades les seves capacitats per raó de l'etapa evolutiva en què es troben. Amb tot, hem de tenir present, i això és un precepte fonamental de l'ensenyament globalitzat, que en molts casos el mestre haurà d'extreure conceptes, analitzar moviments i relacionar-ne estructures internes per facilitar l'aprenentatge.

(2) Coll, César. *Marc curricular per a l'ensenyament obligatori*. Generalitat de Catalunya. Departament d'ensenyament. Barcelona, 1986

Educació física i interdisciplinarietat

En una proposta curricular coherent amb el principi de globalització, caldrà analitzar les possibilitats interdisciplinàries, ateses les múltiples relacions que, sens dubte, l'estructura interna del contingut de les diferents àrees curriculars permet d'establir.

Tradicionalment, la interdisciplinarietat ha estat mal enfocada, quan es deia que hi estava implicada l'àrea d'Educació física. En una època recent, en la qual l'Educació física no era gaire ben considerada per una societat que, en una interpretació dualista de l'individu, sobrevalorava l'intel·lectual respecte al corporal, l'Educació física intentava justificar-se per les seves aportacions a l'àmbit cognitiu, a partir d'un mal denominat criteri interdisciplinar. Actualment, amb tot, donant més importància a l'especificitat de la matèria, se'n valoren en primer lloc els aspectes que afavoreixen la conducta motriu. Així ho indiquen, per exemple, aquestes paraules d'Andrea Imeroni: «No veig que sigui tan escandalós de pensar en els aprenentatges motors, no únicament com a instruments útils a la intel·ligència futura o com a suports actuals o futurs de l'activitat laboral, sinó també com a instruments actuals i futurs de plaer individual i col·lectiu».³

Aquesta revaloració del contingut específic de l'Educació física dóna peu a establir línies interdisciplinàries que van des de tractar temes partint de diverses àrees, incloent-hi l'Educació física, fins a buscar els elements comuns de l'Educació física amb altres àrees, per donar-hi un tractament conjunt. És precisament aquest segon criteri que serà utilitzat a continuació en un intent d'aproximació a les possibilitats interdisciplinàries que ofereix aquesta matèria.

a) Àrea de llengua

«El desenvolupament del moviment humà específic no és possible ni imaginable sense la possessió del llenguatge. La utilització del llenguatge significa per a l'home l'ampliació d'un nou sistema funcional

(3) Imeroni, Andrea. *Esport. Col. Temes d'infància*. Ed. Rosa Sensat. Barcelona, 1987

amb comunicacions verbals. Això és de la més gran importància per a la formació del moviment voluntari».⁴ Aquestes paraules de Kurt Meinel gairebé podrien deixar llest el tema. Tanmateix, farem que serveixen de punt de partida per a les reflexions següents.

Una primera connexió de la llengua amb l'Educació física la podríem veure en el fet que l'aprenentatge d'un moviment nou és fruit, sovint, d'un requeriment verbal. L'alumne haurà d'interpretar el suggeriment o el problema motriu plantejat, tot donant-hi resposta. Aquesta resposta es veurà afavorida, la majoria de vegades, per aclariments i correccions verbals.

Més transcendent resulta la influència reguladora del llenguatge verbal sobre la motricitat. El procés de realització d'un moviment s'acostuma a assimilar a un circuit de *feed-back* o retroalimentació, en el qual la informació sobre el moviment dona a conèixer a l'individu el resultat de l'acció i permet el control i ajust del dit moviment. Hi ha dos models de circuit: un de relativament llarg, conscient i voluntari, propi de les fases inicials a l'aprenentatge d'una tasca; i un altre de molt més ràpid, de caràcter reflex, més propi de fases d'afinament de la tasca. En el primer model de circuit, el llenguatge verbal serà un factor determinant per fer que el moviment resultant coincideixi amb el moviment previst.

D'altra banda, l'execució d'activitats físiques pot enriquir substancialment la llengua. Les propostes i explicacions sobre les feines a fer exercitaran els alumnes en la comprensió oral. La descripció de jocs i activitats motrius, alhora que ajuden a interioritzar els moviments, resultarà efectiva en el progrés de l'expressió oral i escrita. La dramatització constituirà el punt culminant en la interconnexió de l'activitat corporal i la lingüística.

Un aspecte diferent de les relacions entre les àrees que tractem resideix en l'aprenentatge de la lectoescriptura. Pel fet de ser la motricitat fins a un component important del dit aprenentatge, el nombre d'interconnexions es veurà incrementat. La independència del braç i de la mà, la coordinació i la precisió seran aspectes a treballar des de les dues matèries. Una lateralitat definida afavorirà tant l'aprenentatge de l'escriptura com les accions motrius pròpies de les diferents activitats físiques. Per al domini de l'espai gràfic i de l'espai motor, les activitats d'organització espacial i temporal seran comunes en molts casos.

(4) Meinel, Kurt. *El aprendizaje motriz*. Ediciones Olimpia. Montevideo, 1974

a) Àrea de Matemàtiques

L'Educació física confronta els nois i les noies amb el medi en què es troben. Controlar el cos per dominar l'entorn, conèixer l'entorn per poder-lo viure corporalment, és la doble via que segueix quan pretén ajudar l'infant a organitzar la seva motricitat. La resposta que el noi hi pot donar serà més rica com més profund serà el coneixement que té del dit entorn. El llenguatge matemàtic permetrà a l'alumne comprendre millor el món que l'envolta, i el farà capaç de desxifrar els codis i missatges que li ofereix, desenvolupant la seva capacitat de raonament, etc.

Les consideracions anteriors ja indiquen una certa aportació de la Matemàtica a l'Educació física. Però el que fa la simbiosi perfecta és el fet que, difícilment, l'infant arribarà a adquirir els conceptes bàsics matemàtics i a iniciar-se en l'abstracció sense una exploració motriu de l'entorn, la qual partirà d'un coneixement i una consciència corporal per arribar a una millor estructuració de l'espai.

Són nombroses les experiències didàctiques que s'han fet en aquest sentit. A tall d'exemple, podem citar la descrita al núm. 125 de la revista *Education physique et sport*, sota el títol «Du jeu à la découverte mathématique».⁵ L'objectiu de l'experiència era de fer adquirir als alumnes unes nocions elementals de matemàtiques amb l'ajut d'activitats motrius. Per això, s'intentava que prenguessin consciència de les seves accions, gràcies a una reflexió sobre aquestes accions basada en preguntes i respostes. Al llarg del curs, els educadors van constatar «una progressió interessant dels alumnes en l'adquisició del vocabulari abstracte. També estaven més capacitats per a l'anàlisi i la síntesi de les situacions».

La reproducció en aquestes línies d'alguna de les activitats proposades hi servirà d'il·lustració i ens acostarà una mica més a la pràctica.

«La quadra»

Es proposa que l'infant aconsegueixi definir les propietats dels elements que pertanyen a un conjunt.

(5) Cussac-Chauvat-Gouesnard-Sorin. «Du jeu à la découverte mathématique» dins la *Revue EPS*, dossier Tiers-Temps, núm 125. París, 1974

El joc consisteix a separar l'espai en dues porcions: una de lliure, «el prat», i una altra de limitada per una circumferència, a l'interior de la qual hi ha una cinta elàstica, «la quadra». Els nois es desplacen lliurement pel prat. El mestre, sense donar explicacions, senyala els nens que presenten un detall comú (pantalons texans, mitjons blancs, etc.). Els alumnes senyalats entren a la quadra i hi juguen de la manera que volen. Els que es queden al «prat» han de trobar les característiques comunes dels que s'han quedat dins el cercle.

«La serpentina»

Té l'objectiu de recordar nocions adquirides amb anterioritat (topologia, propietats de domini), i l'accent s'imprimeix en «la semblança» i «la dissemblança».

Consisteix a delimitar dos territoris, A i B, amb l'ajut d'unes cordes. Els nens han d'aprendre de posar-se en fila fent una serpentina. La serpentina es desplaça a la sala i a través d'A i B. Quan el mestre fa un senyal, la serpentina s'ha d'aturar. Tots els nens situats a l'interior de la zona B van a col·locar-se a la cua de la serpentina. Tots els que estan a la zona A es dispersen per la sala i fan uns ponts sota els quals podrà passar la serpentina. Es demana als nois que facin ponts diferents els uns dels altres.

Finalment, queda per recordar que l'«organització de l'espai» és un contingut propi tant dels programes d'Educació física com de Matemàtiques, per la qual cosa a l'educador no li pot passar per alt una forma tan patent d'enriquiment de la qüestió com és ara el fet d'aproximar-s'hi des de la perspectiva de totes dues matèries.

c) Àrea de Ciències naturals i socials

Actualment, l'Educació física pretén que els alumnes facin servir l'observació, l'experimentació, l'anàlisi i la imaginació en la resolució de problemes motrius, i que no es limitin a la repetició de moviments estereotipats, tal com feien en èpoques potser no gaire llunyanes.

Observació, experimentació, anàlisi i imaginació constituïran, alhora, requisits bàsics per a la interpretació de l'entorn, cosa per la qual estaran a la base de l'ensenyament de les Ciències naturals i

socials. Sens dubte, aquests procediments es veuran reforçats en ser exercitats des d'àrees educatives diferents.

Al marge d'això, especificant més el contingut, ens trobem que l'ésser humà, amb les seves funcions orgàniques i sobretot l'aparell locomotor, es troba en el punt d'intersecció del contingut de l'Educació física i de la Biologia. Un bon tractament d'aquests temes per part de totes dues matèries pot donar lloc a una cosa tan positiva com és ara el fet que els joves siguin capaços de reconèixer les repercussions de l'activitat física al seu propi cos.

Paral·lelament, les Ciències socials es fan ressò de l'activitat física i esportiva com a integrant del medi sòcio-cultural. Això permetrà que els alumnes identifiquin els jocs, les manifestacions esportives, les formes d'expressió corporal com a pròpies d'una societat determinada. Conèixer els recursos que ofereix el propi territori per a la pràctica de l'activitat física i esportiva ampliarà les opcions d'utilització del temps lliure i el lleure.

A més, totes dues àrees tenen com a objectiu propi que els alumnes siguin capaços d'organitzar l'espai, orientar-s'hi i interpretar-lo o representar-lo gràficament, cosa que representa un punt de convergència a tenir en compte en la programació d'activitats encaminades a aquest fi.

d) Àrea artística

Exterioritzar sentiments, emocions, idees, a través de la plàstica, la música o el cos respon, sens dubte, a la mateixa necessitat de l'ésser humà per expressar-se. El fet que aquesta expressió pugui arribar a ser estètica i creativa estarà condicionat, en gran mesura, pel coneixement que cadascú té d'ell mateix i de l'entorn. L'educació dels sentits cobrarà aquí una importància màxima en permetre als nois i les noies d'accedir a unes sensacions noves, matisos nous que els permetin aprofundir el coneixement de la realitat per poder-la expressar després, fent-la passar a través del tamís de la pròpia subjectivitat. «El despertar dels sentits» constituirà, doncs, el vincle entre l'àrea artística i l'expressió corporal.

Amb tot, no podem donar per acabat aquest apartat sense fer referència a les activitats rítmiques, en què l'infant, a través del moviment, plasmarà la interpretació d'estímulos sonors o melòdics, i

aquestes activitats esdevindran el tronc comú de l'educació musical i corporal.

e) Elements comuns de totes les àrees

Si buscàvem connexions entre contingut, objectius, i sobretot entre patrons didàctics, els elements comuns a totes les àrees serien innombrables. En aquest apartat pretenem fer referència a dos temes que tenen una significació especial per a l'Educació física: la socialització i l'educació per a la salut.

L'accés al comportament social serà present en cada moment de la vida escolar. Des de les diferents àrees educatives s'instigarà els alumnes perquè despleguin una responsabilitat, un respecte envers els altres, un comportament cooperatiu, un plaer per la participació col·lectiva... Les sessions d'educació física acostumen a representar situacions incomparables d'aproximació a aquesta mena d'intencions, sempre que el mestre sigui conscient de la importància de presentar propostes en què els infants no hagin d'actuar simplement l'un al costat de l'altre, sinó l'un amb l'altre, en interacció.

Segurament, els jocs col·lectius constituïran l'instrument més específic en l'educació de la socialització. No oblidem, amb tot, que aquesta mena de jocs desperta de vegades conductes d'agressivitat que, si no són ben canalitzades, poden tenir repercussions negatives tant per al creixement individual com per a l'harmonia del grup. La intervenció del mestre, necessària moltes vegades, ha d'anar encaminada a reconduir situacions i aconseguir que el sentiment de solidaritat sigui el que imperi.

L'educació per a la salut, que també s'emprèn des de les diferents àrees educatives, troba en l'Educació física un marc privilegiat.

L'Educació física té l'objectiu propi que l'alumne sigui capaç de valorar l'activitat física amb vista al seu benestar físic i mental. Ja als primers cursos es practiquen hàbits higiènics, i en cursos més elevats, la forma en què incideix l'activitat física en el creixement de l'organisme serà una temàtica present a les sessions d'Educació física, sobretot en les específicament encaminades a potenciar la condició física dels alumnes.

A manera de conclusió, únicament vull assenyalar que les consideracions anteriors deixen constància que l'activitat física no és una

àrea privada de l'Educació física, sinó que, com a necessitat bàsica de l'individu, és present en molts moments de la vida escolar i constitueix tant un instrument educatiu que pot ser utilitzat per les diferents àrees com una potencialitat de la persona que es pot desenvolupar en múltiples situacions que es presenten dins el marc escolar.

Bibliografia

- COLL, CÈSAR. *Marc curricular per a l'ensenyament obligatori*. Generalitat de Catalunya. Departament d'ensenyament. Barcelona, 1986
- GENERALITAT DE CATALUNYA. *Disseny curricular per a l'ensenyament primari*. Departament d'ensenyament. Barcelona, 1990
- LE BOULCH, J. *La educación psicomotriz en la escuela primaria*. Ed. Paidós. Barcelona, 1987
- LLEIXÀ, TERESA. *La educación física en preescolar y ciclo inicial*. Ed. Paidotribo. Barcelona, 1988
- MAIGRE-DESTROOPER. *La educación psicomotora*. Ed. Morata. Madrid, 1984
- REVISTA *EPS*. Suplement al núm 125. «Dossier pour le Tiers-Temps pédagogique». París, 1974
- VAYER, PIERRE. *El niño frente al mundo*. Ed. Científico-médica. Barcelona, 1985

Abstracts

La globalidad de la enseñanza, concepto clave de pedagogías renovadoras de principios de siglo, perfectamente vigente en la actualidad, se constituye en lugar común de la mayoría de propuestas educativas. No está, sin embargo, exenta de polémica, puesto que la misma evolución del concepto ha dado lugar a diferentes interpretaciones en distintos ámbitos educativos. Con todo ello, resulta prácticamente inevitable una referencia al tema, en una reflexión acerca de la enseñanza de la Educación física. Dicha referencia se concretará en la posibilidad de determinar las aportaciones del Área de Educación física a este principio pedagógico, bajo la doble perspectiva de la estructura interna de la materia y la conexión didáctica con otras áreas educativas.

L'enseignement global, concept clef des pédagogies rénovées du début du siècle demeure parfaitement en vigueur à l'heure actuelle, et devient un lieu commun de la majorité des propositions éducatives. Pourtant il n'est pas libre de polémique car l'évolution même du concept a donné lieu à ce qu'il soit interprété de manière différente par plusieurs milieux éducatifs. De tout cela, il en ressort qu'inévitablement il faut faire allusion à ce sujet, dans une réflexion sur l'enseignement de l'éducation physique. Cette allusion se matérialisera dans la possibilité de déterminer les contributions de l'Aire d'Éducation physique à ce principe pédagogique, sous la double perspective de la structure interne de la matière et la connexion didactique avec d'autres aires éducatives.

The idea of interdisciplinary teaching, a key concept in the new teaching methods of the beginning of this century, is still very much alive today and is mentioned in most educational proposals. It is also, however, a controversial subject, for the very evolution of the concept has given rise to differences in interpretation in different educational bodies. Nevertheless, in any discussion of physical education, reference to the subject is practically inevitable. This discussion will be concerned with attempting to define the contribution which the area of physical education can make to this pedagogical principle, both from the point of view of the internal structure of the subject and of its connection with other areas of education.